

Література:

1. Махаринець Д. Є. Ретроспективний аналіз міжнародних кримінальних трибуналів у період середина ХХ – початок ХХІ ст.ст. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»* : збірник наукових праць. № 64/2023. С. 140–144. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc64/26.pdf>. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.64.26> (дата звернення: 11.07.24)

2. Oleh Shkuta, Maksym Komiienko, Mykola Yankovyi (2022) Foreign experience of preventing military and economic crimes. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 8 № 4. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», (2022). P. 185–190. <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1937/1946>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-425-5-17>

КОРУПЦІЙНІ РИЗИКИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Коросд Сергій Олександрович

*доктор юридичних наук, професор,
президент,*

*Науково-дослідний інститут публічного права
м. Київ, Україна*

Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки, затверджена Законом України від 20 червня 2022 року № 2322-IX, систему правосуддя визначила пріоритетною сферою, в якій вимагається вжиття заходів щодо запобігання корупції. При цьому в якості проблеми вказано збільшення рівня недовіри до органів у системі правосуддя у зв'язку із наявністю корупційних ризиків, обумовлених прогалинами та недосконалістю законодавства в системі правосуддя. В науковій літературі до суб'єктів, схильних до корупції, відносять суддів, адже вони володіють дискреційними повноваженнями – можливістю діяти на власний розсуд в межах закону, а відтак з особою судді найчастіше пов'язують наявність корупційних ризиків [1, с. 294; 2, с. 188]. При цьому їх неналежна поведінка часто уможливується нечіткими законами і положеннями, які регулюють судові процедури і суддівську поведінку [3, с. 38].

За оцінками представників експертного антикорупційного сектору, презентованими НАЗК, у 2023 році судова система увійшла до ТОП-10 сфер із найвищим рівнем поширеності корупції [4]. При цьому найбільш корумпованими науковці визнають саме місцеві загальні суди [1, с. 297]. Останні розглядають цивільні та кримінальні справи, а також у випадках

та порядку, визначених процесуальним законом, – адміністративні справи та справи про адміністративні правопорушення. І якщо проблемам існування корупційних ризиків в кримінальному провадженні (судочинстві) науковці приділяють достатньо уваги [1; 2; 5; 6], то в цивільному судочинстві існування зазначених ризиків не було предметом наукового аналізу. Хоча в судовій системі саме суди цивільної юрисдикції займають провідне місце, адже цивільне судочинство є найпоширенішою і пріоритетною формою судового захисту порушених прав, оскільки тут розглядаються і вирішуються справи, які зачіпають інтереси мільйонів людей, яких держава визнає найвищою соціальною цінністю. При цьому варто погодитись з окремими науковцями, що найбільшого поширення корупційні ризики набули при прийнятті процесуальних рішень. Під такими ризиками, як правило, розуміють сукупність правових, організаційних та інших факторів і причин, які породжують, заохочують (стимулюють) осіб до скоєння корупційних правопорушень під час виконання ними функцій держави [6, с. 127].

Корупційні ризики пов'язані з конфліктом інтересів. А конфлікт інтересів можливий за наявності двох важливих умов: а) виникнення ситуації суперечності між приватними інтересами особи та службовими повноваженнями в процесі виконання професійної діяльності; б) присутність реальної чи потенційної можливості цих суперечностей негативно вплинути на об'єктивність або упередженість ухвалення рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих службових повноважень. При цьому під особистим (приватним) інтересом мають на увазі передусім будь-які переваги для самої особи [7, с. 36, 35].

Службові повноваження судді в цивільному судочинстві спрямовані передусім на виконання завдання цивільного судочинства (справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави), яким суд зобов'язаний керуватись та яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі (ст. 2 ЦПК України). Виходячи з цього, конфлікт інтересів буде полягати у виникненні у судді суперечностей при виконанні своїх безпосередніх повноважень, що створює при здійсненні ним правосуддя в цивільних справах ситуацію обирати: а) або пріоритетність виконання завдання цивільного судочинства і забезпечення процесуальних прав учасників справи; б) або пріоритетність особистих інтересів, які у більшості суддів викликані побоюваннями можливого скасування майбутнього судового рішення або подання скаргу до ВРП на їхні дії.

Корупційні ризики в цивільному судочинстві, на нашу думку, пов'язані передусім із недосконалістю положень ЦПК України, які регулюють

процесуальні питання відкладення розгляду справи або оголошення перерви в судовому засіданні. Відповідні положення ст. 250 ЦПК України надають судді широкі дискреційні повноваження щодо використання суддівського розсуду при вирішенні цих процесуальних питань (тобто встановлює наявність “достатніх підстав” для відкладення чи оголошення перерви). Причому на практиці часто мають місце випадки відкладення розгляду справи або оголошення перерви в тих випадках, якщо відсутні процесуальні підстави для зупинення провадження у справі на підставі п. 6 ч. 1 ст. 251 ЦПК України (у зв’язку із об’єктивно неможливістю розгляду цієї справи до вирішення іншої справи, що розглядається в порядку конституційного провадження, адміністративного, цивільного, господарського чи кримінального судочинства), коли суддя хоче дочекатись завершення розгляду в апеляційному чи касаційному порядку іншої (“пов’язаної”) справи, результат розгляду якої може вплинути на внутрішнє переконання судді при ухваленні рішення у справі в частині оцінки доказів (за відсутності жодної преюдиціальної пов’язаності цих справ) або формування правової позиції щодо застосування норм матеріального права.

Також корупційні ризики пов’язані із наданням судді широких дискреційних повноважень для використання суддівського розсуду як при прийнятті позовної заяви до розгляду (на цій стадії суддя може проявляти надмірний формалізм, що може стати причиною відмови в прийнятті позовної заяви і, відповідно, зменшення на суддю навантаження), визнанні справи “незначної складності” з метою її визнання “малозначною” для розгляду у спрощеному позовному провадженні, а також при вирішенні питання вжиття заходів забезпечення позову чи їх скасування, роз’яснення рішення суду, залучення третіх осіб (для залучення яких в більшості випадків відсутні процесуальні підстави, але участь яких може затягувати судовий розгляд), та при призначенні більш ранньої чи більш пізньої дати судового засідання (в чому також може бути заінтересований хтось із учасників справи або ж безпосередньо суддя з якихось особистих міркувань, наприклад, з метою відкладення написання повного тексту судового рішення). До речі, затягування судового розгляду науковці прямо називають корупційним ризиком [2, с. 188].

Таким чином, дискреційні повноваження судді у вирішенні наведених процесуальних питань, а також нечіткість їх цивільного процесуального регулювання, що розширює свободу суддівського розсуду, безпосередньо призводять до виникнення корупційних ризиків в цивільному судочинстві, що несуть негативні наслідки для ефективності правосуддя в цивільних справах в цілому.

Частина процесуальних рішень судді у вищенаведених випадках окремо не оскаржується в апеляційному порядку. Водночас заперечення

учасників справи щодо дій головуючого (ч. 3 ст. 214 ЦПК України) з приводу таких процесуальних рішень не є ефективними. Тобто відсутня оперативна і дієва система контролю за вищевказаними процесуальними діями судді, які можуть нести корупційні ризики. Заходами з усунення (мінімізації) зазначених корупційних ризиків має стати передусім вдосконалення цивільного процесуального порядку вирішення зазначених процесуальних питань шляхом уточнення підстав вчинення або ж невчинення відповідної процесуальної дії з метою звуження свободи застосування суддівського розсуду, а також покладення на апеляційні суди, які переглядатимуть судові рішення в таких справах, обов'язку реагувати окремими ухвалами на допущені суддею першої інстанції процесуальні порушення. При підготовці відповідних законопроектів варто посилити антикорупційну експертизу на наявність корупційних ризиків; доцільно залучати адвокатську спільноту до антикорупційного аналізу і обговорення таких законопроектів.

Література:

1. Мірошніченко С. С. Корупційні ризики у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2020. № 1 (103). С. 293–298.
2. Лотиш Т. Корупційні ризики на етапі ухвалення судового рішення у кримінальному процесі. *Актуальні проблеми запобігання та протидії корупції: тези I Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 28 жовтня 2021 року)*. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2021. С. 187–189.
3. Балацька О. Вплив корупційних ризиків у судовій системі України на реалізацію права особи на доступ до правосуддя. *Актуальні проблеми запобігання та протидії корупції : тези I Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 28 жовтня 2021 року)*. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2021. С. 37–39.
4. ТОП-10 сфер, де найпоширеніша корупція, за результатами дослідження. 03.07.2024. URL: https://antiraid.com.ua/news/top-10-sfer-de-najposhyrenisha-koruptsiia-za-rezultatamy-doslidzhennia/?doing_wp_cron=1724670341.6518719196319580078125
5. Шайгуро О. П., Хань О. О. Корупційні ризики, що виникають під час кримінального провадження. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. № 1 (31). С. 325–335.
6. Михайлова Ю. О., Федосова О. В. Щодо проблеми корупційних ризиків у кримінальному провадженні в Україні. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції : збірник тез доп. V Міжнар. наук. конф., ХНУВС, 2017. С. 127–128.

7. Булгакова О. В., Нестеренко К. О. Підходи до визначення корупційних ризиків у ситуації конфлікту інтересів у системі надання публічних послуг. *Правовий часопис Донбасу*. 2023. № 4 (85). С. 34–39.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-425-5-18>

СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПИТАННЯ

Костюкевич Сергій Федорович

кандидат юридичних наук,

суддя Волинського окружного адміністративного суду,

доцент кафедри права,

Волинський інститут імені В. Липинського

Міжрегіональної академії управління персоналом

м. Луцьк, Україна

В умовах воєнного стану особливу роль у забезпеченні захисту прав людини в Україні відіграє система правосуддя.

В умовах воєнного стану система правосуддя стикається з низкою складнощів в сфері здійснення правосуддя та захисту прав людини, в т.ч. в межах кримінального процесу, які впливають на її здатність ефективно виконувати свої функції [9 с. 188]. Зокрема, можна виділити наступні аспекти:

Тривалий час серед значних проблем кримінального правосуддя в умовах воєнного стану правники виділяли відсутність ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 р. (далі – Римський статут), який було підписано в 2000 р. [11, с. 106]., а ратифіковано у 2024 р., після більш ніж 10 років воєнного стану із рф та в т.ч. під впливом зобов'язань визначених в Угоді про Асоціацію між Україною та ЄС. Впродовж зауваженого періоду Конституційний суд України за поданням Л. Кучми (Президента України 1994–2005 рр.) виніс рішення у відповідності до якого постановив «визнати Римський Статут Міжнародного кримінального суду, підписаний від імені України 20 січня 2000 р., який вноситься до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість, таким, що не відповідає Конституції України, в частині, що стосується положень абзацу десятого преамбули та статті 1 Статуту, за якими «Міжнародний кримінальний суд ... доповнює національні органи кримінальної юстиції»» [11, с. 8; 12], а у 2014–2015 рр. ВР України ухвалила заяви про визнання юрисдикції Міжнародного